

ANKOS ve Satıcı Firmalarla İlişkileri

ANKOS ve Satıcı Firmalarla İlişkileri

Phyllis L.Erdoğan* ve Bülent Karasözen**

Öz:

Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS); 1999 yılında dört, 2000 yılında oniki kütüphanenin ortak lisans çalışmalarının ardından, 2001 yılında resmi olarak kurulmuştur. Konsorsiyum seksendokuz kütüphaneyi kapsayacak şekilde büyümüş ve 2005 yılında yapılan sözleşme sayısı yirmibeşe yükselmiştir. Türk üniversite kütüphaneleri, hastaneler ve devlet dairelerine bağlı araştırma kütüphaneleri üyelerini oluşturmaktadır. Gönüllü bir birlik olan ANKOS, dokuz üye kütüphanenin yöneticilerinin oluşturduğu bir Yönetim Kurulu ve onlara yardımcı kütüphaneciler tarafından yürütülmektedir. Resmi olmayan ilk anlaşmalar, dergilerin basılı + e-erişimi ve toplama veri tabanlarını kapsamaktaydı. Gerçekleştirilen ilk çalışma, Türk Ulusal Site Lisansı modelinin geliştirilmesi üzerinedir. Bu lisans modeli, gerçekleştirilen resmi lisans sözleşmeleri ve satıcılarla yapılacak görüşmelerin temelini oluşturmuştur. 2004 yılından başlayarak ANKOS sözleşmeleri, yalnızca elektronik erişim üzerine ve çoğunlukla birkaç yıllık olarak yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: konsorsiyum, fiyatlandırma modelleri, fiyat paylaşımı, veri tabanı lisanslama, çok-yıllı sözleşmeler, fiyat görüşmeleri, kütüphane/satıcı ilişkileri, Türkiye, uluslararası.

*Phyllis L.Erdoğan, ANKOS Yönetim Kurulu üyesi ve Kütüphane Müdürü, Bilkent Üniversitesi, 06800 Ankara, Türkiye < librdirector@bilkent.edu.tr >

**Bülent Karasözen, ANKOS Başkanı ve Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 06531 Ankara, Türkiye < bulent@metu.edu.tr >.

***Bu makalede "toplama" ve "toplayıcı" olarak tercüme edilen "aggregator" terimi, çeşitli yayımcılardan yayın toplayarak veri tabanları yaratarak pazarlayan firma ve yarattıkları veri tabanları için kullanılmaktadır.

ÖNSÖZ

Mayıs 2001'de Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu'nun oluşturulması ile Türk üniversite ve araştırma kütüphaneleri yeni bir döneme girmiştir. ANKOS olarak bilinen konsorsiyumun gelişimi, Yürütme Kurulunun iki üyesi tarafından makale olarak yayınlanmıştır[1]. 2002 yılında yapılan ilk ANKOS sözleşmesinden 2004 yılında yapılanlara kadar tüm lisanslı veri tabanlarının listesi söz konusu makalede yer almakta, bu makalede ise, 2005 yılı ve ilerisi için ANKOS'un yapacağı çalışmalardan bahsedilmektedir.

TARİHÇE

Türkiye'de, Milli Kütüphane'nin kurulduğu 1946 yılında üç olan üniversite sayısı, 1981'de ondokuza ulaşmıştır. Aynı yıl, devlet üniversitelerinin sayısının artırılması için Türk yükseköğretimi yeniden yapılandırılmış ve tüm yüksek öğretim kurumları üniversitelere bağlanmıştır. Türkiye Anayasası'nda yapılan değişikliklerle, kurumların kâr amaçlı olmaması, yüksek öğrenime devam edecek tüm adayların merkezi bir giriş sınavına tabi tutulmaları ve bunun sonucuna göre üniversitelere yerleştirilmeleri şartlarıyla, özel yükseköğretim kurumlarının kurulması mümkün kılınmıştır. İlgili yasanın yürürlüğe girmesiyle, özel vakıflar tarafından yirmidört üniversite ve iki meslek yüksek okulu açılmıştır. Ayrıca devlet tarafından otuzbir üniversite ve iki yüksek teknoloji enstitüsü kurulmuştur. Bununla beraber, Kırgızistan ve Kazakistan'da bulunan ve Türk yükseköğretim sistemine uygun bir şekilde ortak işletilen iki uluslararası üniversite, üç askeri akademi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde beş üniversite, ANKOS'un potansiyel üyeleridir. ANKOS üyeliği, koşullara uyması durumunda özel araştırma kütüphanelerine de açıktır. ANKOS'a üye olabilmek için en az bir veri tabanına abone olmak gereklidir.

*ANKOS Yönetim Kurulu üyesi ve Kütüphane Müdürü, Bilkent Üniversitesi, 06800 Ankara, Türkiye

< librdirector@bilkent.edu.tr > mail adresi spam botlara karşı korumalıdır, görebilmek için Javascript açık olmalıdır >.

**ANKOS Başkanı ve Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 06531 Ankara, Türkiye < bulent@metu.edu.tr > mail adresi spam botlara karşı korumalıdır, görebilmek için Javascript açık olmalıdır >.

1981 yasanın ardından oluşturulan ellidokuz yükseköğretim kurumundan, devlet tarafından kurulanlar genellikle büyük şehirlerin dışında yapılandırılmışlardır. Bu üniversiteler; kütüphane dermelerinin ve teknolojik altyapılarının yetersizliğinden dolayı, öğretim üyesi ve öğrenci çekmekte oldukça zorlanmışlardır. Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM), tüm üniversitelere internet bağlantısı sağlama misyonunu tamamlamak üzereyken, 2002 yılında

ANKOS'un elektronik kaynaklara erişim sağlama yolunda lisansların düzenlenmesi misyonunu üstlenmesinin zamanı gelmişti.

Üniversiteler arasındaki farklılığın çok büyük boyutlarda olmasından dolayı ANKOS'un üstlendiği bu görev kolay değildi. ANKOS üyesi kurumların 2004 yılında derme geliştirme için yaptıkları harcamalar (kitap, süreli yayın, kitap-dışı materyaller ve elektronik kaynaklar) \$100,000 ile \$3,000,000 arasında değişiyordu[2]. Kimi zaman üniversitelerdeki öğrenci sayıları 100'den az olabildiği gibi, 50,000'den fazla olabiliyordu[3]. Personel ve öğrencilerin İngilizce bilgisi, en alt düzeyden (İngilizce hazırlık sınıfı ve İngilizce anlatılan dersi olmayan) derslerin İngilizce anlatıldığı ortamların bulunduğu kurumlara kadar değişebiliyordu[4]. Tüm bu kurumlar kaynakları kullanmaya gereksinim duyuyorlar, ancak mali boyutları, kullanım etkinlikleri ve kullanıcı sayıları bilinmiyordu. Yayıncılar ve satıcı firmalar ile görüşmeleri etkileyen bu sorunlar yalnızca ANKOS için değil, güney Avrupa ülkelerindeki kütüphaneler için de geçerliydi. Ülkelerinde bu ortak sorunların daha az rastlanabildiği bilinerek, satıcı firmalar ile ilişkileri ve ortak sorunları tartışmak üzere Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya ve Türkiye konsorsiyumları Güney Avrupa Kütüphaneleri Bağlantısı'nı (SELL) oluşturdular[5].

Kurumların dağılım farklılıkları nedeniyle oluşan sorunlara ek olarak kütüphanecilerin İngilizce bilgilerinin yetersizliği, kontrat ve fiyat ile ilgili pazarlık görüşmelerindeki deneyim eksiklikleri de ayrı sorunlar olarak ortaya çıkmaktaydı. ANKOS ile çalışan bazı firmaların üyeler ile iletişimini kolaylaştıran Türkiye'deki temsilcileri ise, aynı zamanda geçilmesi gereken fazladan bir engel oluşturuyor ve kontrat görüşmelerini güçleştiriyordu.

ANKOS'UN GELİŞMESİ

2002 yılında kurulmasından itibaren ANKOS, hem üye sayısı hem de toplam veri tabanı abonelikleri bakımından çok hızlı bir büyüme kaydetmiştir. İlk yılda ANKOS üyeleri, konsorsiyum aracılığıyla toplam 235 veri tabanına abone olmuşlar, bu sayı 2003 yılında 402'ye, 2004 yılında 564'e yükselmiştir. 2005 yılında ise, yirmibeş veri tabanı için görüşmeler tamamlandığında toplam abonelik sayısının 729'u bulması beklenmektedir. Bu aboneliklerin; onikisi ticari ve dokuzunda dernek yayıncılarına ait veritabanlarıdır, diğerleri ise üç toplama veri tabanı ve bir de elektronik kitap veri tabanıdır. Üye kütüphane başına ANKOS sözleşme ortalaması sayısı 2003'de 5.4'den, 2004'de 7.2'ye ve 2005'de de 8.6'ya yükselmiştir. Ortaya çıkan bu veriler, yetersiz mali kaynaklara rağmen, Türk akademik ve araştırma kütüphanelerinin halâ elektronik dermelerini zenginleştirmeye çalışarak doyma kapasitelerine ulaşmadıklarını göstermektedir. Bunun nedeni, yeni üniversitelerin (2005 yılında onbeş yeni üniversitenin daha açılacağı duyurulmuştur) kurulması olarak gösterilebilir. Aynı zamanda, bilimsel yayınlara erişim sayılarındaki artışlar ve 2002-2004 arasında Türkiye'de yayınlanan araştırmaların yıllık ortalamasının %25 yükselmesi, Avrupa Birliği'nden sağlanan fon ve diğer yabancı kaynakların yanı sıra ANKOS'un da önemli katkısı olduğunu düşündürmektedir. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurulu (TÜBİTAK) ilk defa araştırmalar için 2005 yılında \$400,000'lık bir mali destek vereceğini açıklamıştır.

ANKOS'un tam-metin veri tabanlarının kullanım istatistikleri zaman içinde hızla artmıştır. 2002 yılındaki tam-metin toplam makale indirme (download) sayısı 2,300,000'den, 2003'de 6,020,000'e ve 2004'de de 8,470,000'e yükselmiştir. 2004 yılında ANKOS'un abone olduğu veri tabanlarından sadece onbiri 'COUNTER' uyumluuydu. Bunlardan ACS, Emerald ve Taylor&Francis veri tabanlarına 2004 yılından itibaren abone olunduğu için önceki yıllara ait kullanım istatistikleri bulunmamaktadır. COUNTER uyumlu veri tabanlarından olan Oxford University Press'in e-dergi kullanımı 2003'ten 2004'e, 169,000 tam-metin makale indirme ile %56 oranında bir artış göstermiştir. Benzer artışlar ScienceDirect (2004 yılında tam-metin makale indirme 4,600,000 ile %41 artış) ve Blackwell Synergy (383,000 makale indirme ile %30 artış) veri tabanları için de geçerlidir. Toplama veri tabanlarının kullanımı aynı yıl daha düşük oranda gerçekleşirken, ProQuest veri tabanları 491,000 ve EBSCOhost 795,000 tam-metin makale indirilme sayısı sırasıyla yalnızca %6 ve %10'luk artışlar göstermiştir. Veri tabanlarının tanıtılması ve kullanımlarının artırılması amacıyla ANKOS, Türkiye'nin farklı bölgelerinde her yıl bir çok eğitim semineri düzenlemektedir. 2004 yılında, EBSCOhost, Elsevier Science Direct, IEEE/IEE Elektronik Kütüphanesi (IEL), Kluwer Online Journals (şimdi Springer'in parçası), ProQuest, Web of Science ve Wiley InterScience veri tabanları için kullanıcı eğitimi seminerleri gerçekleştirilmiştir.

ANKOS, hem kütüphanecilerin hem de kullanıcıların İngilizce eksikliklerinin giderilmesi amacıyla veri tabanı broşürlerini Türkçe'ye çevirtmek ve üye kütüphanelere dağıtmak için satıcı firmalarla işbirliği yapmaktadır. Bu kapsamda Türkçe'ye çevrilen ilk üç broşür, American Chemical Society, Elsevier Science Direct ve Web of Science veri tabanlarının broşürleri olmuştur. Ayrıca bazı satıcı firmalar, örneğin ProQuest ve Institute of Physics, Web siteleri için Türkçe arayüz geliştirerek kullanıma sunmuşlardır. ANKOS 2005'de özellikle satıcı firmaların ürünlerini tanıtmaya geldikleri yıllık toplantıda, daha çok kullanım istatistiklerine ve kullanıcı eğitiminin değerlendirilmesi konuları üzerine yoğunlaşmayı planlamaktadır.

ANKOS'UN İŞLEYİŞ MODELİ

ANKOS, Yönetim Kurulu'nu oluşturan dokuz kütüphane yöneticisinin çabaları ile üniversite ve bir kaç özel araştırma kütüphanelerin bağlı olduğu gönüllü bir birliktir. ANKOS, satıcı firmalar ile ilişkilerinde Yönetim Kurulu üyelerinin kendi kurumlarında görevlendirdiği kütüphanecilerin "ANKOS Veri Tabanı Sorumlusu" olarak desteğini almaktadır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ANKOS Web sitesinden alınabilir[6].

Ürün önerileri üyeler ve satıcı firmalar tarafından Yönetim Kurulu'na yapılmaktadır. Yönetim Kurulu, bir ürünü ANKOS tarafından dikkate alınmaya değer bulduğu takdirde, bir Kurul üyesinden ilgili ürün için deneme erişiminin ayarlanması, duyurusunun yapılması, deneme sonunda satıcı firmadan kullanım istatistiklerinin alınması ve üyelerin ürüne abone olmak için istekleri hakkında bilgi toplanmasını işlemlerinin yapılması için bir kütüphanecisinin Veri Tabanı Sorumlusu olarak görevlendirmesini ister. Eğer yeterli ilgi varsa, Veri Tabanı Sorumlusu, satıcının ANKOS'un lisans ilkelerinden ve Türk Ulusal Site Lisansı'ndan (TRNSL) haberdar olmasını sağlar[7]. TRNSL, ANKOS üyesi iki kütüphane yöneticisi ile bir Amerikalı hukuk kütüphanecisinden oluşan ve ANKOS "Lisans Çalışma Grubu" tarafından geliştirilen bir lisans modelidir. TRNSL metni, birçok konsorsiyum lisans modelinin incelenmesi ile birlikte Türkiye'nin koşulları (kurumlara ayrı ayrı faturalandırma, kullanıcı eğitimi için Türkçe broşürlerin hazırlanmasında satıcı desteği vb.) dikkate alınarak hazırlanmıştır. TRNSL ve ilkeleri ANKOS Web sayfasından görülebilir. Sözleşme görüşmeleri Yönetim Kurulu'nun bir üyesi ve Lisans Çalışma Grubu tarafından yürütülür.

Fiyatlandırma ve sözleşme metninin son şeklini alması için başlatılan görüşmeler eş zamanlı olarak yapılmaktadır. Fiyatlandırma görüşmeleri duruma göre, bazen Veri Tabanı Sorumlusu tarafından yapılsa da genelde işlem bir Yürütme Kurulu üyesi tarafından yürütülmektedir. Fiyatlandırma için yapılan görüşmelerin, deneyim ve uzmanlık gerektirmesi nedeniyle yakın zamanda gerçekleşen bir Yürütme Kurulu toplantısında, Lisans Çalışma Grubu'nun rolünün derece derece genişletilerek fiyat görüşmelerini de kapsamaya önerilmiştir

VERİ TABANLARININ DENENMESİ

Abone olunmuş ve olunması önerilen veri tabanlarının deneme erişimleri ANKOS'un seçim işlerinde ve sözleşmelerin devamı konusunda vereceği kararlarda önemli bir rol oynamaktadır. Bu, aynı zamanda satıcı firmalar ve kütüphaneler tarafından tercih edilen bir uygulamadır. Yayıncılar tarafından ANKOS'a yılda yirmi civarında deneme erişimi önerisi gelmektedir. Her denemenin sonunda ANKOS Veri Tabanı Sorumlusu kullanım istatistiklerini ve denemeye katılan kütüphanelerin görüşlerini toplar. 2004 yılında ANKOS kapsamında yapılan deneme erişimleri sonucunda, SIAM (on üye), JSTOR (önceden abone olan kütüphanelere ek olarak şimdiye kadar on yeni üye), ve Serials Solutions (onbir üye) ürünlerine 2005 yılı için yeni abonelikler yapılmıştır. Ayrıca sağlanan deneme erişimleri, mevcut konsorsiyum anlaşmalarının genişletilmesine de yol açmıştır, örneğin OVID üyelerinin sayısı onbeşden yirmiyediye, Taylor & Francis onyediden otuzbeşe, Blackwell Synergy yirmialtıdan otuzyediye, MathSciNet ise onbeşten yirmiüçe yükselmiştir. ALPSP (Association of Learned Professional Society Publishers), BMJ (British Medical Association Journals), CSA (Cambridge Scientific Abstracts), CAB Abstracts, Economist Intelligence Unit, GeoRef, ISI Emerging Markets, Safari, Sage ve World Bank denemelerinde ise ya üyelerin mali gücünün yetersiz olması ya da düşük kullanımdan dolayı sözleşme yapılamamıştır. Deneme sürecinde az da olsa lisans koşullarında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu süre içerisinde sistematik makale indirme ve robot kullanımı ile ilgili birkaç girişim olmasına rağmen, ANKOS bu tür yanlış kullanımları, konsorsiyumu bir bütün olarak tehlikeye atmadan durdurabilmiş, kullanıcılarının seyrek olarak yaptıkları yasadışı davranış örneklerinin üstesinden gelerek satıcı firmaların memnuniyetini sağlamıştır.

SATICILAR İLE DENEYİMLER

ANKOS lisans anlaşmaları 2004'de dergi yayıncıları (örneğin Cambridge University Press, Elsevier), EBSCO Publishing ve ProQuest gibi toplama firmalar, indeksleme servisleri (MathSciNet ve ISI Web of Science dahil) ve e-kitap sağlayıcıları ile gerçekleştirilmiştir. Bu ürünlerin bazılarında, sonradan ANKOS'un temelini oluşturacak kütüphaneler birlikte abone olmuştu ve ilk başta abonelikler herhangi bir lisans olmadan devam etmiştir. Yıllar geçtikçe, Türk Ulusal Site Lisansı modelinin de yardımı ile, bu ilişkiler her iki tarafın da yararı yönünde geliştirilerek biçimlendirilmiştir. ANKOS kapsamında satıcı firmalarla yapılan görüşmeler göstermiştir ki; bu yeni kütüphane dünyasında ilgilendiğimiz firmaların birkaçı dışındakiler, ANKOS'un olduğu gibi fazla deneyim sahibi değillerdi. Hem ANKOS hem de satıcı firmalar, birlikte ilerlemek için en iyi yolu bulmaya çalışarak karşılıklı iyi niyet ve açıklık çerçevesinde iletişim kurmaya çalışmışlardır. Bu durum her iki taraf için doyurucu sonuçlara ulaşmada en önemli etken olmuştur.

Birkaç yıllık kapsayan sözleşmeler, sözleşme dönemi boyunca konsorsiyuma bir tavan fiyat garantisi sağlamaktadır. Ayrıca, birden fazla yıl için yapılan sözleşmeler, kendi kütüphanelerinde tam-zamanlı olarak görev yapan ANKOS gönüllülerinin (Veri Tabanı Sorumluları, Lisans Çalışma Grubu ve Yürütme Kurulu üyeleri) yükünü azaltmak için uygun bir yol olarak görülmektedir. Başlama tarihlerinin farklı düzenlenmesi, her yıl için görüşme yapılacak sözleşme sayısının daha az olmasını sağlayacaktır. Sözleşmeler, ilk yıldan sonra yeni üyelerin eklenmesine izin vermekle beraber, sözleşmenin süresi bittiğinde tüm üye sözleşmeleri birlikte sonlanacak şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca Lisans Çalışma Grubu, bir kütüphanenin sözleşme maddelerine aykırı davranması durumunda satıcı firmanın tüm ANKOS

üyelerinin sözleşmelerini fesh etmemesini garanti eden bir maddenin dahil edilmesine dikkat etmiştir. Böylece konsorsiyum, herhangi bir üyenin ödeme yapmaması durumuna karşı korunmuş olmaktadır.

Yukarıda bahsedildiği gibi ANKOS gönüllü bir oluşumdur. Bir çok kez değerlendirilmesine ve tartışılmasına karşın, üyeler arasında yasal bir bağ kurabilmenin bir yolu bulunamamıştır. Esas olarak konsorsiyum üyesi olan her kurum, her bir ürün için lisans anlaşması imzalamaktadır. Bununla beraber ANKOS tek bir konsorsiyum faturası ödemek için üyelerden para toplayamamaktadır. Böyle bir imkan olsaydı, hiç kuşkusuz bu durum bazı mali avantajlar sağlayacağı gibi bazı satıcı firmaların tek fatura ile ödeme yapılmadığı için sözleşme yapmayı reddetmesi önlenmiş olurdu.

Türk hukukuna göre, devlet üniversiteleri bütçelerini yıl içinde alınan hizmetler için harcamak durumundadırlar ve ertesi yıl için lisans ücretleri ödeyememektedirler. Devlet üniversitelerinin bütçeleri yıl boyunca parça parça serbest bırakılmakta ve ilk açılan bütçe ancak Nisan ayında kullanılabilir. Ayrıca bazı durumlarda bütçeleri kesilebilmekte ya da üniversite yönetimleri tarafından diğer alanlarda kullanılmak için yönlendirilebilmektedir. Bunlar ANKOS'un satıcı firmalar ile çözülmesi gereken sorunlar arasında yer almakta ve çözüm olarak çoğu kez satıcı firmalara zamanında ödeme yapılabilmesi ve daha sonra kütüphanelerden belli bir komisyon olarak ücretlerin toplanabilmesi için aracı bir firma kullanılmaktadır. Bu çözüm geciken ödemelerde çok sabırlı olan birçok satıcı firma tarafından tercih edilmektedir. Bu tür ödeme sorunlarının, üniversitelerin çok yıllık bütçeleme sistemine geçmesini sağlayacak düzenleme değişiklikleri ile çözüleceği ümit edilmektedir.

2004'den itibaren ANKOS lisans anlaşmalarında yapılan en önemli değişiklik, kaynaklara yalnızca elektronik erişime lisans verilmesi yönündeki karar olmuştur. Bu durum, basılı aboneliğini sürdürmek isteyen üyelerin kendi insiyatiflerine bırakılmıştır. Bu karar, her üyenin önceki kurumsal basılı abonelikleri üzerinden olması yerine, ANKOS'un da arzu ettiği bir ödeme modeli olarak konsorsiyum aboneliği ve ödemeler toplamı üzerinden hesaplanmasına ve bu toplamın üyeler arasında bölünmesine dayandırma isteğine bağlantılı olarak alınmıştır. Ayrıca, devlet üniversitelerinin birkaç satıcı firmadan basılı abonelik yenilemeleri için fiyat istemelerini zorunlu kılan yeni ihale yasası sorununa bir çözüm olarak da görülebilir. Yasa, sadece bir satıcı olması durumunda; satıcı firmanın Türkiye'de ürünü pazarlamak için özel yetkisi olduğunu garanti eden bir belge ile birlikte 'Apostille' olarak adlandırılan bir elçilik onay belgesini sunmasını istemektedir.

FİYAT GÖRÜŞMELERİ VE ÜCRET DAĞILIMI

Fiyat paylaşım modelleri birçok konsorsiyum için yeni bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu modellerden E-ICOLC toplantılarında sunulan üç model incelendiğinde, İsveç konsorsiyumu BIBSAM'ın ve Fin konsorsiyumu FinELib'in[8] birbirine benzer modellere sahip oldukları görülmektedir.

Her ikisi de FTE* sayısı ve önceki ücretleri temel almakta ya da kullanım istatistikleri varsa, bunlar kullanıcı gruplarını ve sayılarını saptamak için kullanılmaktadır. FinELib konsorsiyumu tarafından abone olunan tüm veri tabanları için aynı fiyat paylaşım modelini kullanırken, BIBSAM potansiyel kullanıcı grubunun büyüklüğünü dikkate alan birkaç model kullanılmaktadır. Her iki grup da ücret dağılımının, devam eden bir süreç olduğunu kabul etmekte ve bu dağılımın şeffaf olması gerektiğine inanmaktadır. Böylece üye kütüphanelere adil bir yaklaşım sergilendiği hissettirilmiştir. Bu bağlamda her ikisi de azami ve asgari ücretler saptayarak, üyelerin masraflarını sınırlandırmayı yararlı bulmuşlardır. ANKOS'da fiyatlara kesin bir alt ve üst sınır saptanmamışsa da, aşağıda görüleceği gibi, bu modeller ile benzerlikler görülmektedir. Ayrıca BIBSAM ve FinELib'in FTE kullanımı farklı olmakta, öğrenciler ve öğretim elemanları/araştırmacılar farklı kapsamda, çalışma alanlarına bağlı olarak değerlendirilmektedirler. ANKOS'da bu model sadece IEEE sözleşmesi için uygulanmıştır.

Diğer bir fiyat paylaşım modeli, Katalonya Araştırma Kütüphaneleri Konsorsiyumu tarafından uygulanmıştır. Bu model Luis Anglada ve Nuria Comellas'ın 2002 yılında yayınlamış oldukları makalede ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır[9]. Bu modele göre, kurumların "boyutları ya da özellikleri" ile, basılı abonelik fiyatları temel alınmaktadır. Anglada ve Comellas ABD, İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkeleri ile Güney Avrupa ülkelerindeki üniversiteler arasındaki eğitim farkını vurgulamaktadırlar. Bu farklılıkların nedenini ise, bir çok Türk üniversitesinde olduğu gibi Güney Avrupa ülkelerindeki üniversitelerin çoğunda geleneksel büyük sınıfların ve ders notları metodunun olmasına bağlamaktadırlar. Ayrıca İngilizce konuşulan ülkelerdeki FTE tanımlamasını da eleştirmektedirler. Çünkü birçok Avrupa ülkesinde eğitim otoriteleri öğrenci verilerini FTE yönünden kaydetmemektedirler. Bu konuda, Türkiye, İngilizce konuşulan ülkeler ile benzer bir konuma sahiptir, çünkü öğrenimin tamamlanması için bir zaman sınırı, araştırmacılar ve öğrenciler üzerinde de düzey ve bölüme göre Yükseköğretim Kurulu tarafından yapılmış ayrıntılı istatistikler bulunmaktadır[10].

Fiyatlandırma ANKOS anlaşmalarının zaman, yenilikçi düşünme ve sabır gerektiren bir yönünü oluşturmaktadır.

*FTE (Full Time Equivalent), duruma göre lisans ve lisansüstü öğrenci sayıları ve öğretim elemanları sayıları kastetmektedir.

Hepsi değilse de yapılan ilk ANKOS sözleşmelerinde elektronik erişimde, ANKOS üyelerinin basılı abonelikleri temel alınmıştır. Bu durum ilk yıllarda, açık ve hatta adil bir yaklaşım olarak görünmüştür. Daha önce bahsedildiği gibi, birçok Türk üniversitesi, özellikle yeni kurulanlar, ya hiç ya da çok az basılı dergi aboneliklerine sahipti. Yayıncıların fiyatlandırma modelleri onların eski üyeler tarafından ödenen miktarın çok ufak bir parçasını ödeyerek kaynaklara erişimine izin vermektedir. Başlangıçta bu durum, daha büyük ya da daha fazla bütçeye sahip kütüphaneler tarafından, daha küçük ya da daha az bütçeye sahip kurumlara kaynak sunma yolu olarak kabul edilmiştir. Yıllar geçtikçe ANKOS'un üye sayısının artışı bu büyük kütüphanelerin de masraf yüzdelerini artırdı. Yürütme Kurulu, konsorsiyum için toplam fiyatta anlaşma ve paylaşımın ANKOS'a bırakılması için satıcıları ikna etmeyi başarmıştır. Bu durum, yıllık abonelikleri, düşündüklerinden daha fazla artan kütüphaneleri kaygılandırmasına rağmen, hem toplayıcı firmalar hem de dergi yayıncıları ile yapılan üç yıllık sözleşmeler ile başarılmıştır.

ANKOS'un önerdiği ücret yapısını içeren anlaşmayı kabul eden ve imzalayan ilk yayıncı, Web of Science (WoS) ürünü için Thomson Company olmuştur. ANKOS/WOS aboneleri iki veri tabanına abone olarak (Science Citation Index ve Social Sciences Citation Index) bunlara ek olarak üçüncüye de abone olabilmişlerdir. ANKOS tarafından alınan her ürünün dili İngilizce olduğu için ANKOS fiyatlandırma modelinde üye kütüphaneler, eğitim dili İngilizce olan, FTE sayısına[11] ve derme bütçesine göre puanlandırılan formüle göre dört katmanda gruplanmıştır.

ANKOS'un bu modelini kullanarak yapılan Thomson sözleşmesi 31 Aralık 2004'de sona ermiştir. Yeni üç yıllık üyelik sözleşmesinde katmanların ücretlendirilmesi ve veri tabanı anlaşmasında kullanım miktarının dikkate alınması konusunda değişiklikler yapılmıştır. Bu hesaplamalarda, FTE, bütçe ve kullanım/FTE karşılaştırılmış ve İngilizce kullanım boyutuna daha az ağırlık verilmiştir. Diğer değişiklik ise, dezavantajlı kurumların büyük oranda azaltılmış ücretle katılabildiği 'Katman 5'in eklenmesi olmuştur. 'Katman 1' üyeleri en yüksek miktarı öderken yeni 'Katman 5', 'Katman 1' tarafından ödenenin %22'sini ödemektedir. Şimdiki lisans anlaşmasına yansıtılmamasına rağmen, yine ANKOS katmanlarını temel alan geçmiş senelerde uygulanan fiyat, ANKOS üyelerine avantaj sağlamaktadır. 2005-2007 anlaşması 63 kütüphane tarafından kabul edilmiştir.

ANKOS fiyatlandırmasında katman modelini uygulayan diğer bir yayıncı da IEEE'dir. 2003 yılında ANKOS/IEEE konsorsiyumunu oluşturulmasındaki başarısız girişim, 2004 yılında 22 ANKOS üyesinin IEL'ye erişimi için yapılan başarılı görüşmelerle sonuçlanmıştır. Bir yıl için yapılan anlaşmaya göre, katılan ANKOS kütüphaneleri; üniversitelerin elektrik ve elektronik mühendisliği, bilgisayar mühendisliği, fizik, fizik mühendisliği ve biyomedikal mühendisliği bölümleri FTE sayılarına göre gruplanmıştır. Lisans öğrencileri sayısı, kurumda verilen İngilizce eğitim oranına göre kurum için tayin edilen 0.1-1 aralığında bir çarpan ile çarpılmıştır (Tümüyle İngilizce eğitim veren kurumlara 1 çarpanı atanmıştır.) Bu sayıya yüksek lisans öğrencileri ve öğretim elemanları toplamı 3 ile çarpılarak eklenmiştir. Üniversiteler daha sonra bu toplama göre hesaplanan FTE'sine göre üç gruba ayrılmıştır. Böylece FTE>139 olan kurumlar 1.Gruba, FTE=800-1399 2.Gruba ve FTE<800 3.Gruba atanmıştır. IEL veri tabanı için 1.Grup kütüphaneler en yüksek miktarı, 2.Grup %25 daha az ve 3.Grup %50 daha az olarak ödemişlerdir. Buna ek olarak, TÜBİTAK, Türkiye'deki tüm birimleri için özel bir fiyat ödemiştir. ANKOS 2005-2007 yılı için yeni sözleşme yapmak istemesine rağmen, bunu gerçekleştirememiştir. 2004 yılında olduğu gibi, 2005 yılında da yirmibeş üyeye aynı oranda fiyat artış yüzdesi uygulanmıştır.

ANKOS üyelerinin, ANKOS'un görüştüğü fiyatlarda EBSCOhost veri tabanlarına birkaç yıldan beri abonelikleri var olduğu halde, bu yıl ilk defa resmi bir lisans anlaşması hazırlanmıştır. Üyeler aynı veri tabanları için farklı miktarlarda ödemeler yaparak gruplara ayrılmış ve yıllık fiyat artışlarında anlaşarak birkaç yıllık sözleşme imzalanmıştır. ANKOS üyelerinin aboneliklerine benzerlik kazandırmak için bir girişimde de bulundu (yani tüm üyeleri "Elite" versiyonun yerine "Premier" versiyona daha uygun bir fiyata abone yapmak) fakat bu girişim sadece Business Search Premier için başarılıydı.

Bazı üye kütüphane yöneticilerinin deneyim eksikliklerinden dolayı, ANKOS Yönetim Kurulu üyeleri bu yıl sözleşme görüşmelerinde bir takım sorunlar yaşamışlardır. Gizli kalması gereken önemli detayların, üyelerin satıcı firmaların yerel temsilcileri ile paylaşması, bu firmalar arasında ANKOS üyelerini kendi sattıkları ürüne çekme çabası ile sert bir rekabet ortamı yaratmıştır. Bir ürünü diğerine tercih etme kriterlerinde objektif olunmaması, ANKOS üyelerinin böyle bir tercihi, daha çok bir alışkanlık olarak yaptığını göstermiştir. Yıl içinde iptal edilen ve eklenen abonelikler olmasına rağmen, sadece bir kütüphane bu ürünlerin birini diğerin için bırakmıştır.

Geçen yıl boyunca ANKOS'u görüşmelerde zorlayan Elsevier, aynı zamanda uluslararası kütüphane çevrelerinde de tartışmaların ve anlaşmazlıkların merkezi olmuştur. ANKOS üyeleri 2001 yılında Elsevier ile Science Direct (Academic Press dergileri de dahildir, Elsevier'e geçmeden önce AP ile ANKOS sözleşmesi bulunuyordu.) için bir yıllık sözleşmeler yapmıştır. Bunu 31 Aralık 2004'de sona eren üç yıllık bir sözleşme izlemiştir. İlk sözleşmeler,

ANKOS üyelerinin o dönemdeki basılı aboneliklerini temel almış ve abone olunsun ya da olunmasın, dergilere çapraz geçişe izin veren erişim ücreti buna ek olarak hesaplanmıştır.

Elsevier'in ANKOS'a sunduğu yeni sözleşme oldukça karmaşık bir model olarak görülmüştür. Bu model; basılı aboneliği olanlara toplam abonelik üzerinden, olmayanlara ise ek ödeme getirerek 2004 fiyatı üzerine kabul edilmez bir artış konarak hesaplanmıştı. Buna karşılık ANKOS; 2004 "toplam harcama"sını temel almasına rağmen, fiyatı düşürecek bazı önemli değişiklikleri veren bir karşı teklif sundu. İlk basılı abonelikler temel alındığında, altmış iki üyenin yedisi Elsevier'e ödenen toplam ANKOS fiyatının %64.5'ini ödüyordu. Bu kurumların veri tabanı kullanımı başına ödedikleri maliyet, diğer ellibeş üyenin ortalamasından daha yüksek oluyordu. ANKOS Yönetim Kurulu, fiyat dağılım detaylarını inceledikten sonra, bu yedi üyenin payını toplam %54'e düşürme ve farkı diğer elli altı üye arasında dağıtmaya karar verdi. ANKOS'un aboneliğinde bulunmayan diğer Elsevier dergilerinin toplam fiyatı altmış üç üye arasında eşit olarak bölündü. Bu üyelerin elli dokuz'u yeni sözleşmeyi kabul etti ve ayrıca dört yeni üye katıldı. Yeni sözleşmenin 2004 yılı sonuna yetişmemesi ve üç yıllık sözleşme görüşmelerini tamamlanması için zaman kazanmak amacıyla, geçici kısa vadeli bir anlaşma imzalandı.

31 Aralık 2004'de sona eren yıllık kontratları ile Kluwer Academic ve yeni sahibi Springer de ANKOS ile çalışan iki firmaydı. Her iki firmanın birleşmesinin ardından ANKOS'un istediği üç yıllık yeni sözleşmeyi Springer Aralık başına kadar öneremedi. Sözleşme şartlarının uygun olmaması nedeniyle ANKOS, 2005 yılında daha uygun bir sözleşme yapılmak üzere Springer ile sadece bir yıllık sözleşme yapmayı tercih etmiştir.

2005 yılı için, ACM, Blackwell Synergy, Bowker, Ebrary, Emerald, Gale, MathSciNet, Ovid, Oxford University Press, Taylor & Francis ve Wiley InterScience ile sözleşmeler yenilendi. Bunlardan bazılarında koşullar kolayca iyileştirilirken diğerlerinde ANKOS'un çabalarına rağmen değiştirilemedi. ANKOS 2005 yılı boyunca, daha az sayıda firma ile pazarlık yapacağından dolayı, daha uygun koşulları ve sonraki yılları kapsayacak daha uzun süreli sözleşmeler sağlamak için geniş zamana sahip olacaktır.

DENEYİMLERİMİZ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

ANKOS olarak, dört yıllık konsorsiyum çalışmalarında, hem kütüphaneler için oluşturulan elektronik ortamın paylaşılması ve bilimsel iletişim konularına aşina olundu hem de lisans anlaşmaları ve fiyatlandırma konusunda bilgi sahibi olundu. Lisans görüşmeleri halen az sayıda kütüphaneci tarafından yürütülse de bu çalışma grubunun büyütülmesi planlanmaktadır. Benzer şekilde kullanıcı eğitimi ve kullanım istatistiklerinin değerlendirilmesinde de daha fazla kütüphanecinin dahil olmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu bağlamda ANKOS üyesi kütüphanelere eğitim hizmetleri vermek için yabancı uzmanları davet edilmesi planlanmaktadır.

Kütüphanelerin çeşitliliği nedeniyle zaman zaman erişim ve üyelerin ödeme problemleri ile iletişim açısından yoğun dönemler yaşanmaktadır. Başlangıçta kütüphaneciler, konsorsiyum çalışmasının önemi ve hızlı değişen bilgi kaynakları hakkında fazla bilgiye sahip değillerdi. Zaman içinde her akademik kütüphane, ANKOS kapsamında lisans anlaşması imzalanan bir ya da daha fazla elektronik dermeye abone oldu. Elektronik kaynakların erişime açıldığı dönemde oluşturulan kütüphaneler yollarına elektronik dermeler ile başladıkları gibi, bir çok kütüphane de sadece elektronik aboneliklere geçiş yaptı. Nitekim Science Direct'in altmış iki üyesinden sadece sekiz kütüphane basılı aboneliğine devam etmektedir.

Kütüphane bütçelerinin dört yıl öncesine göre daha iyi olmasına rağmen, kurumlarının büyüklüğü açısından birçok kütüphane hala yeterli bütçeye sahip değildir. Kütüphanelerin vereceği kararlara üniversite yönetimlerinin doğrudan karışması da lisans çalışmalarında zorluk yaratan ve ANKOS'a ek iş yükü getiren önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

ANKOS'un SPARC Avrupa'ya üyeliğinin ardından, bilimsel iletişim ve açık erişim konuları Türkiye'de daha yoğun konuşulmaya başlamıştır. ANKOS gelecek dönemlerde, kurumsal depoların ve arşivlerin oluşmasını, elektronik kaynak yönetimini, araştırma ve referans çalışmalarını desteklemeyi planlamaktadır.

SONUÇ

ANKOS, satıcı firmalarından beklentilerini ve kurduğu iletişimi şekillendirecek önemli deneyimler kazanmıştır. Üye ve yapılan sözleşme sayısı arttıkça, daha açık ve kapsamlı lisans anlaşmaları sağlamanın önemi de belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. ANKOS yönetiminde görev alan gönüllü kütüphane yöneticileri ve personeli içinden çok azı sözleşme görüşmelerinde sorumluluk almıştır. Bu nedenle, oluşan iş yükünü de azaltmak için avantajlı olduğunda üç yıllık sözleşmeleri tercih etmiştir.

Konsorsiyumun genişlemesi ile birlikte önem kazanan diğer bir konu ise fiyat dağılımı olarak ortaya çıkmıştır. Fiyat dağılımı ilk sözleşmelerde satıcılar tarafından belirlenmişken daha sonra bu dağılımın ANKOS yetkisine bırakılması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu dönemde ANKOS beş model oluşturmuştur. Bunlar:

- 1) "e-only (sadece elektronik erişim) + konsorsiyum fiyatı;"
- 2) "basılı + konsorsiyum fiyatı"
- 3) "nüfus (FTE)-tabanlı"
- 4) "ölçeklendirilmiş" (fiyat üye sayısının artmasına bağlı olarak azalır);
- 5) "ANKOS tarafından yapılan Gruplama" (FTE, koleksiyon bütçesi, İngilizce seviyesi ve kullanımı)

Satıcı firmaların sadece biri konsorsiyum içindeki kurumlara sabit tek bir fiyat uygulaması yapmıştır.

ANKOS'un bıraktığı sadece üç satıcı firma olmuştur. Bunlardan biri, 2003 yılında ANKOS'un abone olduğu Safari E-books'du. Eş zamanlı kullanım sınırlaması ve takas yaparak kitap değiştirme işlemindeki karışıklık nedeniyle bu veri tabanı etkin olarak kullanılmadı ve ANKOS 2004 yılı için devam ettirmeme kararı aldı. 2004 sonlarında satıcı firmanın yeni teklifinde eş zamanlı kullanıcı kısıtlaması hafifletilmiş olmasına rağmen, kurumların yetersiz ilgisi nedeniyle konsorsiyum kurulamadı. Diğer firma, ANKOS'un 2002 yılında listesine eklediği E-Village'di. Başlangıçta bu veri tabanına bir grup üniversite aynı sabit fiyat ile aboneydi. Satıcı firma, uyarılmasına rağmen üyelerle farklı yıllarda biten üç yıllık sözleşmeler düzenledi. 2002-2004 yıllarında üye kurumların bu ürünün kullanımda gözlemlenen büyük farklar nedeniyle, satıcı firmaya kurumların büyüklüğünü ve kullanımı dikkate alarak, değişken bir fiyatlandırma modeli hazırlaması önerildi. Satıcı firmanın uygulama ve fiyat politikasını değiştirmede direnmesi nedeniyle, ANKOS 2005 yılı için E-Village ile sözleşme yapmama kararı aldı. Sözleşme yapılmayan son firma ise, yetersiz ilgi nedeniyle ANKOS'un sadece 2002 yılı içinde aldığı Micromedex oldu.

İlk sözleşmeler, basılı ve elektronik dergileri kapsarken, 2004'de ANKOS basılı aboneliklerinin yönetimini kütüphanelere bırakarak sadece e-erişim için anlaşmalar yapmıştır. ANKOS, üyelerinden para toplama yetkisiyle, kütüphanelerin bütçelerine ek kaynaklar alabilen ve satıcı firmalara karşı tek müşteri olarak çıkabilen bir kurum statüsü bir gün kendisine verileceğini ümit etmektedir.

ANKOS, sadece dört yılda Türk akademik yaşamının hayal bile edemeyeceği kaynaklara erişimi sağlamayı başardığını, kütüphanecilere ve kütüphane kullanıcılarına göstermiştir. ANKOS'ta görev yapan kütüphanecilerin ümidi ise, ANKOS'un devam eden yasal bir kurum olarak görmektir.

KAYNAKÇA

[1] Bülent Karasözen ve J.A.Lindley. "The Impact of ANKOS: Consortium Development in Turkey", Journal of Academic Librarianship 30(2004): 402-409

2 T.C. Resmi Gazete 28 Aralık 2003 (ek, no. 25330) ve özel üniversitelerin kütüphane yöneticilerinin kişisel iletişimleri.

3 Yükseköğretim Kurulu web sayfası. Son giriş tarihi: 14 Ocak 2005.
(<http://www.yok.gov.tr/istatistikler/istatistikler/htm>). Kütüphane yöneticilerinin kişisel iletişimleri.

4 2004 ÖSYM Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu.

5 (<http://www.heal-link.gr/SELL/index.html>) Son giriş tarihi: 10 Ocak 2005.

6 (<http://www.ankos.gen.tr/index.php>) Son giriş tarihi: 14 Mart 2005. ANKOS web sitesi, lisans firmalarını ve iştirakçi kurumları ile lisansların süreleri, her kontrattaki ANKOS üyesi kütüphaneleri, ANKOS yapısının bir tanımlaması, üye kütüphanelerin bir listesi, yöneticileri, irtibat detayları, IP no'ları ve ANKOS irtibat kütüphanecileri gibi bilgileri listeler.

7 Jane Ann Lindley. "The Turkish National Site Licence (TRNSL)", Serials 16(2003): 187-190.

8 Kari Stange, Kristiina Hormia-Poutanen, Karin Bergstrom Gronvall, ve Eeva Laurila. "Cost division models in BIBSAM and FinELib consortia", Serials 16(2003): 285-292.

9 Lluís Anglada ve Nuria Comellas, "What's fair? Pricing models in the electronic era", *Library Management* 23(2002): 227-233